

Ühiskondlik lepe keskendugu peaesmärgile

Märt Rask (RiTo 8), Riigikohtu esimees

Ühiskondliku leppe peaesmärk peab olema sõnastatud selliselt, et see oleks selge igale Eesti ühiskonna liikmele.

Autor mõistab ühiskondlikku lepet protsessina, mitte pelgalt 2003. aasta 20. oktoobril Tallinnas allkirjastatud dokumendina. Käesolev kirjutis ei pretendeeri ühiskondliku leppe igakülgsele analüüsile, vaid peaks olema üks paljudest mõtteavaldustest, mis püüab aidata mõista Eesti arengu iseärasusi ja kõnealuse leppe tähendust kogu ühiskonnale. Mõttearendus lähtub sellest, et lugeja on tutvunud vähemalt Ühiskondliku Leppe Sihtasutuse poolt 25. oktoobril 2003 ajalehena avaldatud materjalidega.

Tagasivaade algatusele

Kui kasutame mingis lauses sõnaühendit ühiskondlik lepe, ei saa selles kontekstis leppeosalistena piiritleda väiksemat subjektide ringi kui Eesti alaline elanikkond. Sellest tulenevalt saab leppe eesliitena kasutada sõna ühiskondlik üksnes siis, kui see lepe teenib kogu ühiskonda, mitte ainult selle ühiskonna eri huvirühmi. Seda ka siis, kui rühmahuvi on esinduslikult massiline ja eri rühmahuvidele on leppes leitud oma ühisosa, kuid samas ei ole ükski leppeosalistest loobunud oma huvidest ühishuvi kasuks. Nendest arusaamadest lähtudes püüamegi jõuda selgusele, kas Eestil on pärast käesoleva aasta 20. oktoobrit oma ühiskondlik kokkulepe või seda ei ole.

Selleks peame tagasivaateliselt selgitama, kas ühiskondlik lepe kui protsess on muutunud sedavõrd selgeks, et iga kõrvaltvaataja võiks hõlpsasti saada vastused esmastele küsimustele: milline on selle leppe eesmärk? kes protsessis osalevad? milline on meetod eesmärgi saavutamiseks?

Eesmärgi sõlmida rahvuslik kokkulepe maaelu, omakultuuri, hariduse ja omavalitsuse tuleviku kohta püstitas 1994. aasta 16. novembril maarahva kongress. Selline eesmärgipüstitus viitas küll lahendamata probleemidele nimetatud eluvaldkondades, kuid ei seadnud eesmärgiks kogu ühiskonna edendamist. Äratuntavalt palju oli algatuses ühe sotsiaalse rühma huve, mis pigem rõhutasid soovi lahendada maaelu probleemid teiste eluvaldkondade arvel. Idee kogus teistes eluvaldkondades toetuse asemel vaikivat kriitikat ja peaaegu unustati. Samas iseloomustab 1994. aastat tagasivaateliselt sotsiaalse turvalisuse madalseis, mis ei olnud kindlasti soodne aeg maaeluteemalise rahvusliku kokkuleppe sõlmimiseks.

Seitse aastat hiljem, 2001. aasta 8. oktoobril toonitas president Arnold Rüütel oma ametisseastumise kõnes vajadust taastada laialdane dialoog rahva ühishuvi väljaselgitamiseks. Selgituseks tuleb öelda, et presidendi seisukohavõttudele pööratakse käesolevas kirjutises suuremat tähelepanu üksnes seetõttu, et avalikkusele on Vabariigi President olnud üks ühiskondliku leppe ellukutsujaid. Võimalik, et maaerakondliku kuuluvuse peatanud president pöördus tagasi maarahva kongressi temaatika juurde, kuid

Eesti vahepealset arengut arvestades tundub selline käsitusviis liialt naiivne. Presidendi kõnes sisaldunud soov leida dialoogi kaudu rahva ühishuvi ei olnud suunatud mingi valdkondliku dokumendi väljatöötamisele, vaid viitas vajadusele rahvast konsolideerida. Ent arvestades seda, et 2001. aastaks oli Eestis selgelt teadvustatud kogu ühiskonda hõlmav kaksikeesmärk – saada nii Euroopa Liidu kui ka NATO liikmeks –, tundus uue üldrahvaliku eesmärgi püstitamine liigne, selleks ei olnud ühiskondlikus mõtlemises ruumi.

Samas pälvis 2001. aasta 28. novembri Eesti Päevalehes avaldatud Suurettevõtjate Assotsiatsiooni aseesimehe Aadu Luukase artikkel "Eesti vajab rahvuslikku kokkulepet" siiski tähelepanu. Autor pakkus esimest korda meie kõige laiemale avalikkusele diskussiooniks teema, mis seni oli tuntud poliitikutele ja majandusteadlastele kui Iirimaa *Program for National Recovery* 1987–1990. Iirlaste ühiskondlik lepe keskendus stabiilse töösuhte loomisele, kus leppe osapoolteks olid eelkõige tööandjad ja töövõtjad neid esindavate ametiühingute kaudu.

Erakonnad ei võtnud ideed omaks

Analüüsimate pikemalt Iirimaa Rahvuslikku Päästeprogrammi (nii tuleks tõlkida selle leppe pealkirja), sest see oleks eraldi teema, tuleb kohe mainida, et Iirlaste kokkulepe sündis tollase Iirimaa hädadest ja viletsusest. Lepe tugines nende usulisele, keelelisele ja kultuuri taustale, mis ei ole ülekantav Eesti oludesse. Aadu Luukas viitas põhimõtteliselt samasuguste osapoolte kokkuleppe vajadusele, kuid lisas subjektide ringi ka erakonnad ja kolmanda sektori organisatsioonid. Kuigi Luukase artiklist ei selgunud tulevase rahvusliku kokkuleppe sisu, s.t ei eesmärki ega meetodit, kuidas eesmärgini jõuda, kutsus autor osapooli üles ühiselt sätestama riigi arengu olulised eesmärgid ja saavutamise põhimõtted.

Kuna kõigi Eesti elanike kokkulepe ilma esindusdemokraatia töövorme kasutamata on mõeldamatu massilise allkirjakogumise kampaaniana, tundub positiivsena, et artiklis tehti sammuke nende subjektide määramise suunas, kellel on voli mingi ühiskonnaosa nimel rääkida. Tuleb ühtlasi lisada, et Aadu Luukas esindas parteitut mõttelaadi, mis oma olemuselt peaks esimesel pilgul sobima erakondlike ideede ühendamiseks. Sääraselt positsioonilt esitas oma ettepanekud ka president Rüütel. Samal ajal mitmeparteilise poliitilise süsteemi tingimustes, nagu see on Eestis välja kujunenud, ei saa kahelda selles, et ühiskondliku leppe sõnum oli esimeses järjekorras adresseeritud erakondadele.

Paraku ei võtnud erakonnad ideed omaks. Ei tekkinud poliitilist debatti, mis oleks avalikkusele selgitanud idee olemust, selle tekkepõhjusi ja arengusuundi. Idee ei jäänud ühiskonnas kõlama, ei erutanud erakondi. Vahemärkusena ei saa jätta lisamata, et autori arvates suudab Eesti ühiskonda kohe erutada üksnes raha (ümber)jagamise idee. Paljud erakonnad käsitlesid ühiskondliku leppe temaatikat autoritekeskse eraalgatusena, mitte üldrahvaliku asjana. Arvestades presidendi autoriteeti, tundus ühiskondliku leppe idee propageerimine presidendi poolt ülevalt antud käsuna, mis mõistetavatel põhjustel tekitas erakondades trotsi. Esimesel pilgul parteideülesena tundunud presidendi autoriteet ja suurettevõtja neutraalne väärikus ei suutnud käivitada ühiskonna konsolideerimise protsessi. Need ja paljud teised varjatud takistused olid juba algselt ühiskondliku leppe arengulukku sisse programmeeritud.

Uus mõõde leppe retoorikasse

Vale oleks vaadelda rahvusliku kokkuleppe idee väljatoomist Eesti sotsiaalpoliitilise konteksti väliselt. Ei saa unustada, et 1992. aasta 28. juunil võttis rahvas vastu põhiseaduse, mille preambul määratleb kõige üldisemad ühiskondlikud eesmärgid ja väärtused. Eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade on ülim eesmärk, mille teenistusse on rakendatud kogu riik ja rahvas. See on eesmärk, mida siiani pole vaidlustanud ükski valitsus, erakond ega mittetulundusorganisatsioon. Samal ajal teenis pürgimine Euroopa Liitu ja NATO-sse põhiseaduslikke eesmärke, et kaitsta rahvusliku enesemääramise kustumatul õigusel loodud riigi sisemist ja välist rahu.

Siinkohal oleks lihtne teha kokkuvõtte, et Eesti rahvuslik kokkulepe ongi põhiseadus ja uue kokkuleppe sõlmimiseks puudub vajadus, sest kõik teised kokkulepped tuginevad põhiseadusele. Samas on raske uskuda, et nii rahvusliku kokkuleppe idee autor kui ka president oma kõnes vabariigi 84. aastapäeval 24. veebruaril 2002 olid põhiseadusliku töö unustanud. Presidendi kõnest leiame kõrvuti ühiskondliku leppe sõlmimise vajaduse toonitamisega esimest korda ka leppe eri valdkondade eesmärke.

Nii pidi lepe olema suunatud sotsiaalse turvalisuse ja rahvusliku julgeoleku kindlustamisele ning eesti keele ja kultuuri, samuti hariduse ja teaduse kestmise tagamisele. Kuigi president neid valdkondi oma kõnes nimetas, tuleb tõdeda, et poliitilise avalikkuse jaoks ei olnud selles eesmärgipüstituses midagi uut. 2001. aastaks olid Eestis välja kujunenud erakonnad, kelle programmilistes dokumentides leidis hulgaliselt analoogilisi ideid ja rõhuasetusi, kuidas Eestit arendada. Tasub meenutada, et enne aastapäevakõnet olid taasiseseisvunud Eestis toimunud juba kolmed demokraatlikud Riigikogu valimised, mille käigus erakonnad olid oma valimisplatvormide ja programmiliste seisukohtade kaudu väärtustanud eesmärkidena nii turvalisust ja julgeolekut kui ka haridust, teadust ja kultuuri.

Uus dimensioon lisandus ühiskondliku leppe retoorikasse 2002. aasta 7. aprillil, mil Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlaua suurkogu võttis vastu resolutsiooni, mis seadis eesmärgiks kodanikuühiskonna kujundamise Eestis, soovides kaasata avalike asjade otsustamisse rohkem kolmandat sektorit. 20. veebruar 2003, kui kirjutati alla ühiskondliku kokkuleppe memorandumile, lisas terminina Eesti jätkusuutliku arengu.

Ent siinkohal toodud valik sündmustest iseloomustab küll ühiskondliku leppe idee tekkelugu, kuid ei anna vastust kirjutise alguses püstitatud küsimustele. Seetõttu on mõistlik vaadelda senist ühiskondliku leppe arenguprotsessi vähemalt kaheetapilisena, sündmustena, mis eelnesid ühiskondliku leppe sihtasutuse asutamisele, ja sündmustena, mis sellele järgnesid.

Sihtasutuse loomine lisas idee arengusse kaheldamatult konkreetsust, toimekust. Professionaalse asjaajamise ja plaanipärase töö tulemusena kirjutati 2003. aasta 20. oktoobril alla Eesti esimene ühiskondlik lepe – lapsed ja haridus. Kui varem seostati ühiskondliku leppe ideed ainult Rüütli ja Luukasega, otsides nende tegevuse varjatud motive, siis sihtasutuse loomise järgselt hakati üha sagedamini seostama idee arendamist sihtasutuse nimiisikute ambitsioonidega. Et Eesti ühiskond on väike ja vähegi toimekamad

inimesed tunnevad üksteist aastaid, saadab siin iga idee paratamatu varjuna mõni vandenõuteooria ning tihti on ideest tähtsam hoopis fakt, kellelt idee pärineb. Neist argimütoloogia painajatest ei ole vaba ka ühiskondliku leppe idee. Samas julgen väita, et ühiskondlikele protsessidele hinnangute andmisel ei ole tegelikkuse ja näilisuse piir alati tajutav. On piisavalt näiteid, kus müüt on aja möödudes osutunud tegelikkuseks.

Mis võinuks olla teisiti?

Lähtudes eelkirjeldatud eesti asja ajamise eripärast, püüame jõuda selgusele, mis on ühiskondliku leppe protsessis olnud positiivset ning mis võinuks olla teisiti.

Vaieldamatult on hea, et leppeprotsess on omandanud teatud professionaalsuse ja omab samal ajal ka teatavat kandepinda. Avalikkuse ette tõstatatud küsimus kolmanda sektori kohast ühiskonnas. Otsime osalusdemokraatia vorme, räägime rohkem sallivusest, arvestamisest. Kuid vara on siiski kõrvutada esimest ühiskondlikku lepet põhiseadusega. Katse konsolideerida ühiskonda on väärtus ka siis, kui see esimesel korral ei õnnestu. Võlts oleks manifesteerida, et ühiskondliku leppe ideoloogia on muutunud võitlevaks ideedekogumiks, millega arvestatakse kõigil tasandil iga otsustuse vastuvõtmisel. Raske on uskuda ideede võidukäiku, mille olemasolust on teadlik väike osa elanikkonnast, eriti kui kolm neljandikku poliitilisest spektrist ei ole leppega ühinenud. Vaatamata kõigele tuleb konstateerida, et protsess on just selline, nagu välja kukkus, ja edaspidi saab kõike teha paremini.

Tahaksin välja tuua mõningad probleemid, mille lahendamiseks ei ole ühiskondliku leppe protsessile märkimisväärset edu loota. Peame eeldama, et iga lepe, mis sõlmitakse, sünnib osapoolte vaba tahte väljendusena. Ühiskondlik lepe on seega kogu ühiskonna vaba tahte väljendus. Aga kuidas saada demokraatlikult teada, kas ühiskonna liikmed soovivad lepet või ei soovi? Ühiskondlik lepe on poliitiline protsess ja selle käigus vastuvõetavad dokumendid on poliitilised dokumendid. Eesti poliitikat tehakse kooskõlas põhiseadusega, mille kohaselt volitab hääleõiguslik kodanikkond valimistel ennast esindama erakonnad ja poliitikud. Ükski sotsioloogiline küsitlus ei saa asendada seaduslikke valimisi. Küsitlus ei vähenda poliitiku mandaati ega asenda erakonna otsustust. Nii kaua, kuni ühiskondliku leppe protsessis ei osale valijatelt mandaadi saanud erakonnad, saab ühiskondlikust lepest rääkida üksnes kui algatusest, mitte aga kui ühiskonna põhisuundumusi määravast foorumist.

Iseküsimus on, kas sellist foorumit on üldse tarvis, sest rahva esindusfoorum on parlament. Ent olles veendunud uue foorumi vajaduses, tuleb kohe vastata hulgale küsimustele, millele ühiskondliku leppe senine areng ei ole kahjuks vastust andnud. Näiteks, kuidas seostub foorumi ja parlamendi töö, üks ei asenda ju teist. Rääkida tuleb ka sellest, kes ja kuidas hakkab ellu viima ühiskondliku leppe foorumi väga häid otsustusi. Need ja paljud teised küsimused vajavad kiiret lahendust, sest muidu toodab foorum ühiskonnale katteta lubadusi ja illusoorset arengupilti, mis lõppkokkuvõttes diskrediteerib kogu ürituse ja lisab ühiskonda pingeid, mitte ei lahenda neid. Ühesõnaga, ühiskondliku leppe foorumile tuleb ühiskonnas leida oma koht, et välistada juba eos mõtted sellest, kuidas foorum trügib asendama avaliku sektori asutusi, põhiseaduslikke institutsioone või erakondi.

Vastuvõetamatu lõpptekst

Kahjuks tõi üks ühiskondliku leppe projektidest, mis erakondadele kiirkorras tutvumiseks saadeti, just selliseid mõtteid. Eriti läbimõtlematuks tuleb pidada selle projekti suundumust, millega Ühiskondliku Leppe Sihtasutusele sooviti teha ülesandeks ühiskondliku leppe täitmise jälgimine. Kui leppeosalistena peeti silmas erakondi, andis see erakondadele selge signaali, et sihtasutuse näol soovitakse luua põhiseadusvastast poliitika järelevalveorganit. Võib ainult aimata, kelle ees oleks sihtasutus oma järelevalvetegevuses aruandekohustuslik olnud. Ettevaatlikuks tegi samas projektis sisalduv mõte, mille kohaselt oli vältimatult tarvis tugevdada Eesti omavalitsusi, luues selleks maakondliku omavalitsustasandi. On tõsi, et president on korduvalt tõstatanud kahetasandilise omavalitsuse taasloomise idee, kuid kas see on ühiskondliku kokkuleppe küsimus. Tahtmatult tekib küsimus, kas president on ikka peatanud oma parteilise kuuluvuse ja tegevuse. Need olid detailid, mis hilisemate tekstiversioonide käigus küll kadusid, kuid andsid põhjust kogu ürituse umbusaldamiseks ning erakondliku initsiatiivi pärssimiseks. Ilmselt oleme ühe kogemuse võrra rikkamad, mille võiks sõnastada selliselt, et erakondade altpoolt tulevat initsiatiivi ei saa asendada riigipea autoriteediga.

Miks kolm suurt parlamendierakonda leppega ei ühinenud, väärrib põhjalikku analüüsi, mida siinkohal algallikatest lähtuva informatsiooni puudumise tõttu on võimatu teha. Kriitiline analüüs koos vigade tunnistamisega, mis leppe sõlmimise protseduurides, suhtlemises ja ajagraafikus tehti, on möödapääsmatu, sest ei ole tark ignoreerida kolme neljandikku valijaskonnast, kes Riigikogu valimistel andsid oma hääle leppest kõrvalejäänud erakondadele.

Ilmselt olid leppe allkirjastamisest loobumise erakondlikud motiivid vägagi erinevad, kuid kindlasti oli neil ka oma ühisosa. Ühe ühise põhjusena võib ilmselt välja tuua leppe lõppteksti vastuvõetamatuse. Sealjuures olid teksti vastuvõetamatuse põhjused erinevad. Nii kirjutas üks erakond leppele alla, sest neid huvitav poliitikavaldkond oli tekstis kirjas. Teine erakond loobus allakirjutamisest, sest nende vaatenurka teatud poliitikavaldkonnas tekst ei kajastanud. Mõlemad erakonnad lähtusid leppeteksti hindamisel üksnes sellest, kas lepe on neile kasulik, isegi kaalumata seda, kas lepe võiks olla kasulik kogu ühiskonnale. Sõnum oli ju selles, et tekst on hea, kui meie asi kirjas.

Kaardistada selliselt eri sotsiaalsete rühmade huve ja nimetada seda samal ajal kokkuleppeks on naiivne, kui mitte ükski sellise kokkuleppe osalistest ei ole loobunud oma huvide esileupitamisest. Samamoodi võiks siis kõigi parteide programmid ühte raamatusse köita, saadud kogumiku pidulikult allkirjastada ja väita, et Eesti poliitikas ongi saavutatud täielik ja lõplik üksmeel. Seejärel tuleb kogumikule lisada kolmanda sektori huvid ja jääda ootama kodanikuühiskonna saabumist.

Eesmärgid pingeritta

Kahjuks ei ole ühiskondliku leppe tekst sellest petliknaivistlikust üksmeele tunnetusest vaba. Ärevaks teeb teadmine, et leppele allakirjutanud organisatsioonid on võtnud endale kohustuse alustada järgmiste ühiskondlike lepete ettevalmistamist, mis käsitlevad selliseid

Eesti arengu võtmeküsimusi, nagu rahva tervis, maaelu, loodushoid jms. Hetkekski kahtlemata nimetatud eluvaldkondade edendamise vajaduses julgen küsida, mis saab siis, kui kõik eluvaldkonnad on ühiskondlik-leppeliselt läbi kirjutatud, kuid lepetes püstitatud väga õilsad eesmärgid ei täitu. Kes seletab siis ühiskonnale, kelle nimel leppeid sõlmiti, ebaõnnestumise põhjusi ja võtab enda kanda vastutuse? Rääkides ühiskonna nimel, peab ka vastutama ühiskonna ees. Milline võiks välja näha leppeosaliste moraalne või poliitiline vastutus, rääkimata õiguslikust vastutusest, on pehmelt öeldes ebaselge.

Vastutuseeta survegruppide loomine, kus igaüks otsib leppetekstist oma huvide kajastust, ei konsolideeri ühiskonda. Paremal juhul tekitab hetkelise petliku kokkukuuluvustunde, mis soovide täitumatus korral lõhestab ühiskonda veelgi.

Eeldades, et lepe on vabatahtlik, peame tõdema, et see on saavutatav üksnes loobumiste hinnaga. Alles siis, kui suudetakse üksmeelselt luua eesmärkide pingerida, mille tipus on kõige tähtsam, kuid kõiki teisi eesmärke arvestav prioriteet, saame rääkida eesmärgipüstituse kokkuleppes. Järelkult saab ühiskondlik lepe olla hierarhiline kokkulepete püramiid, mille tipus on kogu ühiskonna jaoks kõige tähtsam ja kõigi poolt aktsepteeritav eesmärk. Alameesmärgid teenivad tippeesmärgi täitmist ja on sellega kooskõlas. Jääb arusaamatuks, miks sellist tuhandete aastate vanust meetodit ei ole soovitud kasutada üksmeele saavutamiseks ühiskondlikus leppes.

Kui kokkuleppe sõlmimise meetodis ja protseduurireeglites ei ole kokku lepitud, puudub suure tõenäosusega võimalus paigutada loogilisse hierarhiasse ka rahva tervis, maaelu ja majanduse areng. Lähtudes eeldusest, et kõiki hõlmava üksmeele saavutamine demokraatlikus otsustusprotsessis on võimatu, peab oma huvidest loobumine olema leppeosalisele kompenseeritav aegteljel. Tähtis on tehete järjekord. Näiteks see, mis on täna väga oluline, ei pruugi aastal 2015 enam mingit tähelepanu kõiata, sest elatustaseme vähemalt kahekordne tõus, nagu kinnitab seda Eesti esimene ühiskondlik lepe, on kõrvaldanud perede kindlustunde puudumise.

Ühiskond ei saa kokku leppida seitsmes erinevas võistlevas eesmärgis ja püüelda üheaegselt nende poole. Peale selle, et eesmärgid on omavahelisse hierarhiasse ja aegteljele paigutatud, peab tippeesmärk olema sõnastatud sama lühidalt ja selgelt nagu kunagi loosungid: Eesti vabaks! Eesti Euroopa Liitu! Eesti NATO-sse! Sealjuures on omaette teema, kas praegune Eesti ongi enam programmiühiskond, mis elab ja hingab üksnes suurte eesmärkide saavutamise nimel, väärtustamata tänast päeva ja tundmata rahulolu olemasolevast. Pidev millekski valmistumine tekitab stressi ja pingeid. Kui ühiskonna eesmärke püstitavad selleks volitatud juhid, kannavad nemad kogu pinget ning vastutavad tulemuse eest. Ühiskondlik lepe teenib üksnes siis oma eesmärgi, kui kogu rahvas teab, mida teha, ja ühtlasi tahab seda teha, milles on kokku lepitud.

Rahvas teadis 1991. aastal selgelt meie ühist eesmärki, kuid ta ei saa iial teada, milles täpselt lepiti kokku 2003. aastal Estonia Talveaias. Seetõttu ei saa näiteks säästumarketi kassapidajalt nõuda, et tema kui ühiskondliku leppe osaline mõtestaks enda jaoks lahti, milline on tema roll selles, et Eesti saaks hakkama nii üleilmastuvas majanduses, karmistuvas konkurentsisis kui ka avatud kultuurivahetuses, nagu leppesse kirjutatud.

Eesmärkide paljusõnalisus ja kaunikõlaligus viitab selgelt nende ähmasusele. Ühiskondliku leppe peaeesmärk ei tohi olla sõnastatud selliselt, et selle mõistmiseks on tarvis vähemalt kõrgharidust. Selle eesmärk peab olema seletamiseta selge igale teovõimelisele ühiskonnaliikmele.

Lapsed kõigepealt

Kahjuks on siiani selgusetud nii ühiskondliku leppe eesmärk kui ka leppe subjektide ring. Samuti pole teada, kuidas kavatakse leppes püstitatud eesmärke saavutada.

Seetõttu, et mitte jääda lihtsalt arvustajaks, teen Ühiskondliku Leppe Sihtasutusele ettepaneku kontsentreerida oma tegevus ühe ja kõigile arusaadava lõppeesmärgi püstitamisele, mida kogu ühiskond vajab. Riigikogu arutas käesoleva aasta 11. novembril riiklikult tähtsa küsimusena rahvastikupoliitikat kui kõige tähtsamat Eesti asja. Kui me teame, et meid on prognooside kohaselt aastaks 2050 järel kaks korda vähem kui täna ja juba aastal 2015 on senise sotsiaalsüsteemi jätkamine rahvastiku koosseisu tõttu küsitav, siis ei ole ju kogu ühiskonna tasandil mõtet muude küsimustega tegeldagi. Selle valgusel muutuvad kõik lühemad ja pikemad arengukavad lihtsalt silmapetteks. Seda ka Eesti esimene ühiskondlik lepe – lapsed ja haridus –, kui ühiskond ei kontsentreeri oma usku, mõistust ja jõudu ühele sõnale: lapsed.

Rahva arvukuse suurendamine on eestluse püsijäämise eeldus. Seetõttu on loomuliku juurdekasvu ergutamine selle eesmärgi täitmise ainus, kuigi kõige aeganõudvam võimalus. Meie keelt ja kultuuri ei kanna edasi võõramaalastest Eesti kodanikuks saanud tööväed. Kui allutame kõik tähtsad eluvaldkonnad just sündimuse suurendamise eesmärgile, ei peaks olema väga raske konstrueerida lepete hierarhilist püramiidi, kus kõik teised asjad leiavad oma koha tähtsuse järgi ja on kooskõlas põhieesmärgiga. Leppe subjektide ringi määramine on jõukohane ning eesmärgi saavutamise meetod ei saa olla ainult jutt.

Kenasti sõnastas 2003. aasta 13. novembri Postimehes ühiskonna ülesande Tartu Ülikooli emeriitprofessor Ene-Margit Tiit: "Tõdetud on, et sündimust toetab ühiskonna positiivne hoiak, lapsesõbralik ja turvaline keskkond, kindlustunde tuleviku suhtes." Nii positiivse hoiaku, turvalise keskkonna kui ka kindlustunde loomine saab toimuda ainult loobumiste kaudu. Sellesisuline lepe ei saa koosneda summeeritud rühmahuvidest, millele osapooled kergekäeliselt alla kirjutavad, sest nende "laps" on tekstis sees.

Kaldun arvama, et rahvastikuteemalise ühiskondliku leppe tutvustamiseks ei ole tarvis korraldada selgitustunde ja hilisemaid küsitlusi, kui palju inimesi teab leppe olemasolust. Iga ühiskonnaliige suudab kõrvalise abita oma isikliku eesmärgi lihtsalt sõnastada ja jõudumööda ellu viia, kui ühiskond seda soosib.